

A FŐVÁROS AZ IPARMŰVÉSZELETÉRT

Írta: DR. PACHER BÉLA székesfőv. tanácsjegyző

Mikor az Országos Magyar Iparművészeti Társulat félszázados évfordulója visszavezet a magyar iparművészet multjába, ebben a multban joggal kérhet helyet a székesfőváros is.

A legelsők között volt azok sorában, akik támogatással, mecénáskodással állottak a kezdő művészeti ág oldala mellé. Már akkor, a legelső időben, megértéssel, megbecsüléssel fordult az iparművészet sokak előtt távoli, vagy idegen céljai felé. A belső lényeg helyes értékelésével, a nemes törekvés teljes méltánylásával megadta az iparművészetnek az őt megillető rangját a művészetek hierarchiájában.

Az iparművészet, mint a műipar új, művészileg színezett aequivalense, félfő próbálkozással akkor tette első lépéseit. Elkezdett önállóvá, fogalommal lenni. Jólesik megállapítanom, hogy a székesfőváros azonnal hívóul, támogatójául szegődött és ahol tere nyílt reá, felkarolta, igénybevette ezt az iparművészeti fórumot.

Budapest régi iratai közt lapozgatva, olyan örömmel kellett ezt a tényt megállapítanom, hogy kötelességemnek tartom, most a jubileum alkalmával, legidősebb megemlékezéséül feljegyezni.

Ismétlem, nem is abban látom Budapest székesfőváros ilyen irányú tevékenységének legnagyobb jelentőségét, hogy iparművészeti megbízásokat adott, hogy esetről esetre a magyar iparművészetet is foglalkoztatta, bár ez is feljegyzésre méltó. Fontosabb azonban az a másik körülmény, hogy a székesfőváros ebben az időben, tényekből megállapíthatóan mindannyiszor, amikor az iparművészet alkalmazásának csak lehetősége is felmerült, ezt a lehetőséget megragadta és tudatosan, mindig az iparművészetet hívta segítségül ott, ahol valami magasabb cél, komolyabb rendeltetés, emelkedettebb alkalom a mindennapinál szebb, művészibb megoldást kívánt.

Úgy érzem, az iparművészet feltétlen alkalmazása és ebből folyóan a feltétlen bizalom jelenti a helyes utat és az igazi támogatást. Ez azonban — valljuk meg őszintén — azóta sem tud teljes egészében gyökeret verni. A feltétlen bizalomnak ez a hiánya, az igénybevétel kivételessége teszi az iparművészekre nézve olyan határozatlanná és bizonytalanú a helyzetet.

Néhány kiragadott ténnyel szeretném igazolni a mondottakat.

Budapest székesfőváros törvényhatósága az 1880. évi március hó 3-i közgyűlésen foglalt nyíltan állást a magyar művészet mellett, évenként visszatérő rendszeres támogatást szavazván meg „hazai képzőművészeti célokra“. Ennek az összegnek felhasználására a közgyűlés külön bizottságot küldött ki, s ez a bizottság irányította attól fogva a székesfőváros művészi ténykedését.

A határozat kifejezetten képzőművészeti célokról szólt, mégis a legelső intézkedések között meg-

lepően sok történt az iparművészet érdekében. Azt bizonyítja ez, hogy az iparművészet céljai világosan állottak az intézkedők előtt. Azt egyenrangú s a támogatásra éppúgy méltó művészeti ágnak tekintették, mint a képzőművészetet. Szinte azzal a magától értetődéssel, mint talán a renaissance korában, mikor az ötvösmű és a templom tervezője egyazon rangfokozaton állott.

Mindjárt az egyesítés után merült fel a székesfővároshoz méltó közgyűlési terem belső díszítésének szüksége és a képzőművészeti bizottság nemcsak arról gondoskodott, hogy a falakat Lotz Károly mély értelmű freskói díszítsék, hanem ugyanakkor arról is, hogy „az elnöki emelvényre két karosgyertyatartó, egy tintatartó és egy esengetyű szereztessék be“. Ezeknek terveire pályázatot hirdetett a bizottság és pedig 20, illetve 30 aranyos (tehát elég magas) első díjakkal. Egy használati tárgynak ilyen megbecsülése egyben az iparművészet megbecsülésére is vall, melyet segítségül hívtak a székesfőváros méltóságának hangsúlyozására.

Kedves kötelességemnek tartom megemlíteni, hogy ezen a legelsők közé tartozó pályázaton N á d l e r R ó b e r t műve aratott nagy sikert.

Ugyancsak ez a bizottság arról is gondoskodott, hogy a közgyűlési teremben szükséges óra megfelelő művészi kivitelben készüljön, nemkülönben, hogy a terem üvegablakainak terve a teremmel összhangban maradjon.

A Vigadó nagytermének díszítésénél is felmerült egy adat, mely külön említést érdemel. A terem Duna felőli ablakaira Feszli Frigyesse l tervezettek gobelin szőnyegeket, ezzel is megmutatva, mennyire érvényesíteni kívánták az igazi művészi ízlést a legkisebb felszerelési tárgyban is.

Mellőzve azokat a határozottan iparművészi jellegű megbízásokat, amelyeket a székesfőváros M á r i a V a l é r i a főhercegnő esküvője és M a r g i t K l e m e n t i n a főhercegnő esküvője alkalmából adott az üdvözlő feliratok elkészítésére (a megbízottak S c h i k e d a n z A l b e r t, H á r y G y u l a, J a u e r n i k N á n d o r) még egy érdekes adat is szembeötlök, melyet Liber Endre alpolgármester „Budapest szobrai és emléktáblái“ című művében ismertet.

A bizottság pályázatot hirdetett — kifejezetten azért, hogy „a figyelmet az iparművészet ezen ágára felhívja“ — egy kovácsolt vasból készítendő közkút terveire. A közkút gondolatát a bizottság más alkalomkor is szeretettel karolta fel. Ebben is iparkodott nyomában járni Pest város tanácsának, mely a terézvárosi templom előtt álló közhasználati kútra már 1802-ben, a Ferenciek (akkor Barátok) terén álló közkútra pedig 1828-ban hirdetett pályázatot. Érezték, hogyha a kútra gyakorlati okokból szükség van, annak mindenesetre művészinek kell lennie.

Új ebben a gondolatban az anyag megválasztása: a kovácsolt vas. Ennek az elhanyagolt, jóformán lenézett ágnak művészi jelentőséget tulajdonítani, úttörő elhatározás volt. A vas, a maga változatos alakíthatóságával, az anyag törvényeiből folyó különös zamatával pompás művészetrejtő lehetőség. Hogy ezt tudták, ez a bizottság biztos mérlegelését bizonyítja, de azt is bizonyítja, hogy az iparművészetnek az alaptörvénye sem lehetett előtte ismeretlen, az anyagszerű szépségnek, a megmunkálás igazságának törvénye.

Ez a kút, bár a pályázat sikeres volt, nem készült el soha. Nagy kárára a város képének.

Csak néhány kiragadott adat, de úgy vélem, eléggé megvilágítják a székesfőváros viszonyát a zsenge korában levő iparművészethez. Ne felejtjük el, hogy a nyolevanas évek elején vagyunk, a székesfőváros műpártolásának ez idején, egyben az Országos Magyar Iparművészeti Társulat legelső éveiben.

Eredménynek kell minősítenünk már az akaratot is, mely az új művészet, az iparművészet nevében és céljaiért indult küzdelembe.

Ennek az időszaknak méltó folytatása volt azokban az években, amidőn a társulat elnöki székét Budapest székesfőváros polgármestere, B á r e z y I s t v á n töltötte be. Ezek az évek egyben a székesfőváros nagyarányú építkezéseinek évei is, melyek keretében — gondoljunk csak a székesfőváros iskoláinak a legkisebb ajtófélfáig, ablakkilincsig gondos és lelkes megtervezésére — a magyar iparművészet is bő foglalkozást talált!

A jelen a multra épül, a jövő pedig erre a jelenre. Ha a jelen olyan körültekintéssel és lelkiismeretességgel teljesíti teendőit, mint a most érintett múlt, akkor az iparművészet mai ingoványos életpályája is biztosabb alapokra jut.

Milyen jó volna, ha ez a figyelmeztetés szükségtelennek mutatkoznék!

IPARMŰVÉSZET ÉS KÖZGAZDASÁG

Írta: SCHÖBER JÓZSEF igazgató

A praeistoria az ember létezését a földön attól az időponttól kezdve látja beigazoltnak, amelyből szerszámai maradtak reánk. A geológiai harmadkor homo primigenius-áról egyetlen esontvázat sem találtak, de létezését a formás chellesi kőszakócák tanúsítják. A szerszámoknak döntő jelentősége van az emberiség történetében. Franklin „tool-making animal“-nak, szerszámcsináló állatnak nevezi az embert. Ez a megállapítás igazságtalan. Hiszen a szerszámkészítésben, vagyis a gépek felállításában már kicsillan az isteni szikra, amelyik a természet erőit járomba töri. De kegyetlen ez a mondás, mert a diluvium ősemberénél is megállapítható az a lelki kényszer vagy esodálatos varázs, ami őt művészkedésre kényszeríti. A legelső szerszámokon karcolt ornamentikát találunk. A díszítés révén a harci eszköz nem lett célszerűbb, de szebb és értékesebb. Ez volt az első iparművészeti munka. És e ködös őskortól a mai napig változatlanul áll az iparművészet fogalma: célszerű tárgyakat szebbé, értékesebbé tenni.

A létért folytatott harc termelte ki a különböző eszközöket és szerszámokat, viszont egy mélyeséges vágy a szép után megteremtette a művészetet. Ilymódon az iparművészet a komoly valóság és a művészi elgondolás, a röghözkötöttség és a magasan való szárnyalás egybefogását jelenti. Anatole France azt mondja valahol: ez a cselekvő agyak és gondolkozó kezek harmóniája.

Felmerülhet az a kérdés, hogy az iparművészet nem jelent-e hiábavaló erő kifejtést, hogy a kezek és az agyak nem végeznek e céltalan munkát? Nem volt-e már az őskorban munkapazarlás a nyilvesszőnek, a csonttűnek vagy a törnek a díszítése? Nem felesleges-e ma, hogy a házakat nemcsak lakályossá, hanem széppé építjük, a bútorokat díszítjük, az asztalterítőt hímezzük?

A problémát természetesen nem a művészet oldaláról akarjuk megközelíteni, mert az öncélú, értékkel felmérhetetlen, mert absztrakt fogalom. Bennünket e pillanatban az a kérdés érdekel, hogy gazdasági szempontból nem pazarlás-e az iparművészet? Vajjon erről az oldalról nézve hasznalhajtó-e az iparművész elmélyedése és tervezgetése, munkája és kivitelezése? Hiszen kétségtelen, hogy az előállított tárgy használhatósága a ráfordított szellemi és kézi teljesítmények ellenére sem emelkedik.

A közgazdasági tudomány erre a kérdésre határozott kedvező választ ad: a termelés legfőbb célja nem anyagok, hanem értékek előállítása. Az anyag, a tőke és a munka háromszögéből az iparművészeti termelés sohasem lépett ki. Bizonyos, hogy gyári berendezéssel, tömegszorozatban előállított tárgyak piaci értékének meghatározása — általában véve — könnyebb feladat, mintha iparművészeti termékekről van szó. A művészeti megmunkálás által előállított többletérték meghatározása néha egyenesen lehetetlen. Egy-egy tárgy annyit ér, amennyiért az adott pillanatban értékesíthető. Ez a megállapítás nem vonatkozik a praetium affectionisra, ami külön elbírálást igényel, de általában minden művészeti termékre. A felhasznált nyersanyag, a megmunkálás bére és költségei az eladási árnak legtöbbször kisebb részét, néha töredékét jelentik. Különösen ingatag alapokon nyugszik az úgynevezett haszonkulcs hozzáadása. Számításaink szerint a hímzésekknél 15—20%, a esipkéknél 4—5%, a kerámiai tárgyaknál 12—15% csupán a felhasznált nyersanyag ára. A megmaradó rész a feldolgozási költség, a munkabér és a vele egybenőtt művészi tevékenység ellenértéke. Ezekben a számvetésekben nemesak az anyagnak, hanem a tőkének sincsen különösen szerepe, mert az iparművészeti termelés a mesterség, illetve a